

Polonyi Domonkos:

Az esküdtbíráskodás modern kori európai történetének összehasonlító elemzése

I. Bevezetés

Európában 1790-ben Anglia volt az egyetlen ország, ahol esküdtek ítéleztek. Alig több mint száz év elteltével, a XIX. és XX. század fordulóján viszont a kontinens majdnem minden államában esküdtszék előtt tárgyalták a büntetőügyeket. Ötven évvel később már sokkal kevesebb európai igazságszolgáltatási rendszer alkalmazta az esküdtbíráskodást, napjainkban pedig nyolc olyan európai ország említhető, ahol továbbra is jelen van az esküdtszék.¹

Hogyan zajlottak ezek a folyamatok, és mi állt a háttérükben? Valerie P. Hans szerint ezeket a kérdéseket még nem válaszolta meg kellő alaposággal a jogtudomány.² Hans kiemeli, hogy az esküdtszék mindig is kedvelt témája volt a jogi kutatásoknak, azonban az összehasonlító jogtörténet eddig csak elvétve foglalkozott vele. Pedig Hans szerint hasznos lenne, ha ebből a szempontból is megvizsgálnánk, mert akkor meg tudnánk válaszolni az arra vonatkozó kérdéseket, hogy „az esküdtszékek hogyan váltak a világ jogrendszerének részévé, és milyen körülmények között virágoztak, illetve haltak el”.³

Hans továbbá azt állítja, hogy aki az esküdtszék történetét írja le, az egy *legal transplant* történetéről tudósít. A *legal transplant* népszerű fogalom a funkcionalista szemléletmódú összehasonlító jogtudósok körében. Elterjesztője Alan Watson skót professzor volt, aki úgy definiálta, hogy a *legal transplant* „egy szabály vagy egy jogrendszer átemelése egy országból egy másik országba vagy egy néptől egy másik néphez”.⁴

Tanulmányomban az esküdtszék európai transzplantálásának folyamatát járom körül. A perspektívám összeurópai szintű, de részletekbe menően négy országban fogom elemezni és összehasonlítani az esküdtszék átvételének történetét. Ezek közül az országok közül három jelentős európai nagyhatalom: Franciaország, Oroszország és Németország. Az itt zajló eseményeket azért érdemes bemutatni, mert nagy hatással voltak a kisebb, mintakövető államokra. A negyedik ország Magyarország, amit értelemszerűen azért választottam, hogy a folyamat hazai vonatkozásaival is megismertessem az olvasót.

Először arra fogok koncentrálni, hogy hogyan vezették be az esküdtszéket a vizsgált országokban. Utána részletezem az esküdtbíráskodás XIX. század végi válságát,

¹ Ezek a következők: Ausztria, Belgium, Egyesült Királyság, Írország, Málta, Oroszország, Spanyolország és Svédország. A lista összeállítása során egy régebbi kutatás eredményeit igazítottam a mai viszonyokhoz. Az eredeti kutatásért l.: Jackson, John D. – Kovalev, Nikolai P.: Lay Adjudication and Human Rights in Europe. *Columbia Journal of European Law*, 2006/1., 95. o. Kiemelendő, hogy ma már nem húzható éles vonal az európai esküdt- és ülnökbíróságok közé, és az elhatárolás is vitatott a szakirodalomban. Ez a kérdés azonban egy külön tanulmányt érdemelne.

² Hans, Valerie P.: Trial by Jury. Story of a Legal Transplant. *Law & Society Review*, 2017/3., 472-473. o.

³ Saját fordítás.

⁴ Saját fordítás. Watson, Alan: *Legal Transplants. An Approach to Comparative Law*. Scottish Academic Press, Edinburgh, 1974, 21. o.

fókuszomban Németország fog állni. Ezt követően bemutatom a jogintézmény megszűnésének körülményeit a két világháború között mind a négy országban, végül kitérek a közelmúlt európai fejleményeire és a mai állapotokra. A tanulmány során végig figyelemmel leszek a történetek jogelméleti vonatkozásaira, és olyan nagy hatású gondolkodók esküdtszékről alkotott véleményét is ismertetem, mint Montesquieu, Rudolf von Jhering és Deák Ferenc.

II. Az esküdtszék elterjedése

1. Franciaország

A XVIII. század közepén Anglia volt az egyetlen európai ország, ahol esküdtszéki rendszer működött. Ekkoriban már a múlté volt a középkorban és kora újkorban Európa-szerte virágzó laikus bírászkodás, a kontinensen majdnem mindenhol szakbírók ítéleztek, az inkvizitórius rendszer szabályai szerint eljárva.⁵ Angliában azonban más volt a helyzet, a szigetországban ugyanis megmaradtak a laikus elemek a bíróságokon. Az angol laikus bírászkodási modell az esküdtszék, amelynek legfontosabb jellemzője, hogy tagjai a szakbíróktól elkülönülten tanácskoznak és hozzák meg döntéseiket.

Ráadásul az 1700-as évek közepére Angliában kialakult egyfajta sajátos, az esküdtbíráskodást övező kultusz, aminek lényegi narratívája az volt, hogy az esküdtszék az egyéni szabadság védelmezője a központi hatalommal szemben. Ennek a nézetnek Sir William Blackstone volt az egyik legfontosabb képviselője.

Blackstone korának befolyásos jogásza volt, emellett *tory* politikus és parlamenti képviselő, számos jogi szakkönyv szerzője. Leghíresebb műve a *Commentaries on the Laws of England*, ami több kötetben jelent meg az 1760-as évek folyamán, és amiben az esküdtszéknek külön fejezetet szentelt.⁶ Szavaiból sugárzik az esküdtbíráskodással kapcsolatos optimizmus.

Blackstone véleménye szerint az esküdtszék a legnagyobb értékű eljárásjogi intézmény, amit valaha kitaláltak. Az esküdtek hozzák a legelfogulatlanabb ítéleteket, és mindig figyelembe veszik a vádlott, illetve a peres felek érdekeit is. Blackstone értelmezésében tehát az esküdtszék „az igazság fő kritériuma az angol jogban”,⁷ valamint „szabadságunk elsődleges záloga”.⁸ Blackstone művét a világ számos pontján olvasták – többek között például Franciaországban.

Ugyanakkor mire a könyv az 1770-es években megjelent franciául is, az esküdtbíráskodás eszméje már meglehetősen nagy népszerűségnek örvendett a francia

⁵ Donovan, James M.: *Juries and the Transformation of Criminal Justice in France in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, Észak-Karolina, 2010, 23-25. o.

⁶ Blackstone, William: *Commentaries on the Laws of England. III. kötet*. Clarendon Press, Oxford, 1769, 349-386. o.

⁷ Idézi: Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943, 13. o.

⁸ Saját fordítás. Blackstone: i.m. 350. o.

értelmiség körében.⁹ Az előző néhány évtized folyamán sokan írtak a legnevesebb filozófusok és jogászok közül az angol esküdtszékről. Többen amellet tették le a voksukat, hogy az esküdtbíráskodást Franciaországban is be kéne vezetni. Ez a terv azonban nem elszigetelten, hanem egy nagyobb reformtörekvés keretein belül fogalmazódott meg.

A reformgondolkodók a felvilágosodás jegyében a korabeli büntető eljárásjogot teljes egészében meg akarták változtatni.¹⁰ Számukra az inkvizitórius rendszer szinte minden eleme elfogadhatatlan volt. Határozottan ellenezték a kínvallatást, tarthatatlannak érezték, hogy az eljárás titokban és írásban zajlik, és kiálltak amellet, hogy a vádlott jogait tiszteletben kell tartani.

Miután az inkvizitórius eljárásrend minden jellegzetességét elvetették, a változás hívei az angol akkuzatórius modellben találták meg az egyetlen lehetséges alternatívát. Az angolok rugalmas bizonyítási rendszere, a tárgyalások nyilvánossága, a kínvallatás teljes hiánya megtestesítette mindazt, amit a francia reformpártiak el szerettek volna érni. A büntetőeljárás területén – és egyébként számos más jogi-politikai kérdésben is – valóságos angломánia bontakozott ki Franciaországban a XVIII. század második felében. Voltaire egyenesen úgy tartotta, hogy Anglia joga a legnagyobb az egész világon.¹¹ Kevesen voltak, akik ne értettek volna egyet vele.

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy az esküdtbíráskodás bevezetését is sokan támogatták. Az esküdtszék annak köszönhetette népszerűségét, hogy a nagyra tartott angol akkuzatórius rendszer központi eleme volt. Ennyi elég volt ahhoz, hogy a reformerek a lehető legpozitívabb színben lássák. Ugyanakkor a jogintézmény mégsem egészen ugyanazzal a jelentéssel bírt a korabeli Angliában és Franciaországban.

A franciákat az esküdtszék megítélésében ugyanis alapvetően befolyásolták Rousseau és Montesquieu gondolatai. Rousseau azért helyeselte az esküdtbíráskodást, mert általa biztosíthatónak tartotta, hogy a nép, akitől a főhatalmat származtatta, beleszólhasson az igazságszolgáltatás menetébe is.¹² Egy pillanatig sem gondolta, hogy ennek bármi akadálya lenne. Úgy vélte, hogy a helyes ítéletek meghozatalához nem kell más, csak józan ész, igazságérzet és szilárd jellem, ezekkel a tulajdonságokkal pedig egy jól megalkotott államban minden polgár rendelkezik. Rousseau értelmezésében tehát az esküdtszék a népszuverenitás kifejeződése volt a bírói hatalmi ágban.

Montesquieu szintén sajátos szemszögből vizsgálta a kérdést. Szerinte az esküdtbíráskodás legnagyobb előnye, hogy az esküdtek és a bíró osztoznak az ítékezés feladatán, a laikus testület kizárólag a ténykérdésekben, a szakbíró pedig a jogkérdésekben dönt.¹³ Montesquieu ebben a folyamatban a – számára kiemelten fontos –

⁹ Bloemberg, Ronnie Gerard: *The Development of the Criminal Law of Evidence in the Netherlands, France and Germany Between 1750 and 1870*. University of Groningen, Groningen, 2018, 92-93. o.

¹⁰ Uo. 88-91. o.

¹¹ Esmein, Adhémar: *A History of Continental Criminal Procedure. With Special Reference to France*. Little, Brown, and Company, Boston, 1913, 369. o.

¹² Rousseau, Jean-Jacques: *Társadalmi szerződés*. Phönix – Oravetz Kiadás, Budapest, 1947, 119. o.

¹³ Bloemberg: i.m. 89. o.

hatalommegosztást látta megvalósulni. Ugyanakkor az esküdtek képességeivel kapcsolatban óvatosan fogalmazott. „A nép azonban nem jogtudós (...); öléje egyetlenegy tárgyat, egy tényt, csupán egyetlenegy tényt kell terjeszteni, hogy láthassa, vajon elítélő vagy felmentő ítéletet kell-e hoznia” – írta.¹⁴ Ezekből a szavakból egyben az angol esküdtszék enyhe kritikája is kiolvasható. Angliában ugyanis az esküdtektől büntetőügyekben azt várták el, hogy jelentsék ki, hogy a vádlott bűnös-e vagy ártatlan. Ezt pedig nyilvánvalóan csak számtalan ténykérdés együttes vizsgálata során lehet eldönteni.

Összességében tehát mind Rousseau, mind Montesquieu filozófiájuk központi elemét vélték felfedezni az esküdtbíráskodás intézményében. Montesquieu gondolatai különösen fontos szerepet játszottak abban, hogy a forradalmi törvényalkotás idején a franciák nem egy az egyben az angol gyakorlatot vették át. Az Alkotmányozó nemzetgyűlés 1790 áprilisában szavazott abban a kérdésben, hogy beiktassák-e a francia büntető eljárásjogba az esküdtszéket.¹⁵ Az indítványt elsöprő többséggel fogadták el. A jogintézmény legelkötelezettebb hívei körében még az is felmerült, hogy polgári ügyekben is meg kéne honosítani az esküdtszéket az országban, de ezt a felvetést a nemzetgyűlés elutasította. Miután megszületett a végleges döntés, az alkotmányozók Adrien Duport-t bízták meg a büntetőeljárás és esküdtszéki törvény kidolgozásával.¹⁶ Duport év végére készült el a kodifikációs munkával, és 1791 januárjában a nemzetgyűlés törvényerőre emelte a javaslatát.¹⁷

Duport a törvényben kísérletet tett rá, hogy a Montesquieu által lefektetett elvet átültesse a gyakorlatba.¹⁸ Ennek érdekében kialakított egy új megoldást, ami az angol szokásoktól teljes mértékben idegen volt. A törvény értelmében a francia esküdtszék tagjai a tanácskozás megkezdése előtt kézhez kaptak egy eldöntendő kérdéseket tartalmazó listát. Az esküdtek feladata az volt, hogy ezekre a kérdésekre igennel vagy nemmel feleljenek. Először azt kellett megállapítaniuk, hogy a bűncselekmény valóban megtörtént-e, és a vádlott volt-e az elkövető. Ezután külön kérdés vonatkozott a szándékosságra és az esetleges enyhítő körülményekre. Ezáltal Duport biztosítottak látták azt, hogy a tanácskozás során az esküdtek egyszerre mindig csak egy ténykérdéssel fognak foglalkozni.

Az új francia esküdtszék működése tehát ebben a tekintetben gyökeresen eltért az angolétól. Duport célja láthatóan nem az volt, hogy az esküdtbíráskodás angol szabályait szolgai módon lemásolja. Ezt a tényt ő maga ismerte el a nemzetgyűléshez intézett egyik felszólalásában, amikor leszögezte, hogy „nem az angolok esküdtszékének bevezetését javasoljuk Önöknek, uraim; a természet és az észszerűség nagy könyve volt előttünk, ott kerestük elveinket”.¹⁹

¹⁴ Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Osiris – Attraktor, Budapest, 2000, 145-146. o.

¹⁵ Bloemberg: i.m. 102-104. o.

¹⁶ Donovan: i.m. 29. o.

¹⁷ Bloemberg: i.m. 104-107. o.

¹⁸ Donovan: i.m. 30-31. o.

¹⁹ Saját fordítás. Idézi: Allen, Robert: *Les tribunaux criminels sous la révolution et l'Empire. 1792-1811*. Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2005, 1. fejezet.

Ezt leszámítva azonban az 1791-es büntetőeljárás törvény átvette az akkuzatórius rendszer minden sajátosságát.²⁰ A tárgyalás inentől kezdve nyilvánosan és szóban zajlott, a bizonyítékokat kifejezetten tilos volt írásban benyújtani. Emellett Duport a korábbi bizonyítási rendszert is teljes mértékben eltörölte, az esküdteknek az ítélelhozatal során kizárólag belső meggyőződésükre kellett tekintettel lenniük.

A jogszabály veszte végül éppen az lett, hogy az akkuzatórius eljárásrendet ennyire tiszta formában – szinte még az angoloknál is következetesebben – próbálta érvényre juttatni. Hamar kiderült, hogy a régi inkvizitórius rendszert, aminek többszáz éves hagyománya volt, nem lehet nyomtalanul eltüntetni a francia jogból.²¹ Az inkvizitórius szisztémának ugyanis – összes hibájával együtt – voltak bizonyos erényei. Mivel a nyomozásra és a tárgyaláselőkészítő szakaszra helyezte a hangsúlyt, nagyon komoly eredményeket tudott felmutatni a bűnüldözés terén. A forradalom zűrzavaros éveiben viszont teljesen összeomlott a közbiztonság, és emiatt sokan az új eljárásjogi rendszert hibáztatták. Emellett az 1800-as évek elejére már a múlté volt a forradalom előtti évek angolpárti közhangulata. Az angolokkal való hosszú háborúskodás folytán a franciák ferde szemmel néztek mindenre, ami a szigetországból származott, és ez alól az akkuzatórius rendszer sem volt kivétel.

Ezt látva Napóleon elhatározta, hogy egy új eljárásrendben egyesíti az inkvizitórius és az akkuzatórius rendszer előnyeit. Az 1808-as büntetőeljárás törvényben Napóleon kodifikátorai megalkották az úgynevezett vegyes rendszert. Ennek értelmében a nyomozás az inkvizitórius elvek mentén, titokban és írásban zajlott, a tárgyalás viszont az akkuzatórius jegyeket viselte magán. Napóleon tehát nem riadt vissza attól, hogy felülbírálja a forradalmi jogalkotók döntéseit, az esküdtbíráskodás működését mégis arra hivatkozva hagyta lényegében érintetlenül, hogy „az esküdtszék a forradalom gyermeke, nem lehet hozzányúltni”.²²

A Napóleon által meghódított területek nagy részén hatályba léptették az új büntetőeljárás kódexet, így Nyugat-Európa először a franciák uralma alatt találkozott az esküdtbíráskodással a gyakorlatban. Ez a körülmény azonban egyedül Hollandiában és Luxemburgban hozta magával az esküdtszék negatív megítélését – ebben a két országban a franciák kivonulása után rögtön megszüntették, és azóta sem alkalmazták többé.²³

Ahogy a francia forradalmárok számára az angol akkuzatórius rendszer, úgy a XIX. századi liberálisoknak a francia vegyes rendszer volt a követendő minta a büntető eljárásjog terén. A polgári mozgalmak követeléseit a század közepén az egész kontinensen hasonlóak voltak, és szinte kivétel nélkül mindenhol szerepelt közöttük a vegyes eljárásjogi szisztéma, valamint a francia típusú esküdtbíráskodás bevezetése. Ennek köszönhetően ebben az időszakban folyamatosan nőtt az esküdtszékkel rendelkező

²⁰ Donovan: i.m. 31-32. o.

²¹ Spencer, John R.: Introduction. In: Delmas-Marty, Mireille – Spencer, John R. (szerk.): *European Criminal Procedures*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 10-11. o.

²² Saját fordítás. Idézi: Hans, Valerie P. – Germain, Claire M.: The French Jury at a Crossroads. *Chicago-Kent Law Review*, 2011/2., 743-744. o.

²³ Gorphe, François: Reform of the Jury System in Europe II. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1936/2., 166. o.

államok száma. A XIX. század közepére megjelent az esküdtbíráskodás Belgiumban, a déli államokban (Portugáliában, Spanyolországban, Itáliában és Görögországban), Skandináviában (Svédországban és Dániában), a német területeken (számos svájci kantonban és német tartományban, valamint Ausztriában) és Magyarországon is – ez utóbbiról a következő fejezetben lesz részletesebben szó.²⁴ Tehát alig néhány évtizeddel a francia forradalom után már Európa országainak túlnyomó többségébe eljutott az esküdszék.

Mint az előzőekben láttuk, a XVIII. századi francia reformgondolkodók kezdetben az angol akkuzatórius rendszer átvételére törekedtek. Ezen az angolos irányultságon Rousseau és Montesquieu módosított némileg, amikor az esküdtbíráskodás eszméjét összekapcsolta két jellegzetesen francia gondolattal: a népszuverenitással és a hatalommegosztással. Az első francia büntetőeljárás törvény esküdtbíráskodásról szóló része Montesquieu hatására nem követte minden ponton az angol gyakorlatot. Végül Napóleon kialakított egy olyan új büntetőeljárás rendszert, ami ötvözte az angol és a francia szisztéma előnyös tulajdonságait.

2. Magyarország

Magyarországon először a reformkor idején – amikor a liberális nemesség egyébként is nagyon nyitott volt mindenre, ami nyugatról származott – merült fel az esküdtbíráskodás bevezetésének gondolata. Ez a kérdés az 1840-es években zajló híres büntetőjogi kodifikációs kísérletnek volt az egyik vitatott témája.²⁵

Ennek a törvényhozási folyamatnak az előzményei az 1830-as években keresendők, amikor a magyar közvélemény a politikai perek től volt hangos. A kormány az igazságszolgáltatási rendszeren keresztül próbált nyomást gyakorolni az egyre erősödő liberális ellenzékre. Az országgyűlési ifjak, valamint a Kossuth és Wesselényi ügyében hozott elmarasztaló ítéletek sokakat felháborítottak. Ebben a feszült hangulatban a liberálisok a büntetőjog szabályozásában a Habsburgokkal szembeni ellenállás egyik lehetséges eszközét kezdték látni. Úgy vélték, hogy a modern büntetőjogi normák lefektetésével csökkenthető lenne a Helytartótanács és ezáltal az osztrák érdekek befolyása a magyar igazságszolgáltatásban.

A liberális követek ennek hatására az országgyűlésben azt szorgalmazták, hogy a törvényhozás dolgozzon ki és fogadjon el büntetőtörvényeket. Nem sokkal később a kormánypárt is támogatni kezdte ezt a kezdeményezést, így az országgyűlés 1840-ben felállított egy választmányt a büntetőjog kodifikációjára, amibe a liberálisok és a konzervatívok egyaránt delegáltak tagokat. A törvénytípusalkotók feladata az volt, hogy

²⁴ Gorphe, François: Reform of the Jury System in Europe I. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1936/1., 18-20. o. Annyiban érdemes árnyalni a képet, hogy az itt említett országok többségében az esküdszék ekkor még nem tudott gyökeret eresztetni, sok helyen pusztán alkotmányos deklarációk szintjén vagy csak korlátozott formában (pl. sajtóesküdszékek) jelent meg. Az átfogó büntetőeljárás (vagy bíróságszervezeti) kódexek, amelyek tartalmazták az esküdtbíráskodást is, inkább a XIX. század második felében terjedtek el Nyugat-Európában.

²⁵ Varga János: *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1980, 3-6. o.

megalkossanak egy anyagi büntetőjogi, egy büntetőeljárási és egy büntetőügyi jogszabálytervezetet.

A konzervatívok kifejezetten kompromisszumkésznek mutatkoztak a választmányi üléseken, és nagyon sok esetben komoly gesztusokat tettek a bizottság Deák Ferenc által vezetett liberális tagjainak irányába.²⁶ Az anyagi jogi tervezetben Deák szinte minden téren megvalósíthatta elképzeléseit, az eljárásjog területén a konzervatívok is a vegyes rendszer bevezetése mellett foglaltak állást, a büntetés-végrehajtási javaslatba pedig belekerülhettek Eötvös József haladó büntetőreformjai. Volt azonban egy olyan kérdés, amiben a konzervatívok egy tapodtat sem voltak hajlandók engedni a liberálisoknak: az esküdszék bevezetése.

Az ellenzékiek ragaszkodtak ahhoz, hogy az eljárásjogi tervezet fektesse le az esküdtbíráskodás alapjait, a kormány támogatói viszont ezt határozottan elutasították.²⁷ Végül a testület konzervatív többsége leszavazta Deákék felvetését, és a kormánypárt vezetőjét, Dessewffy Aurélt jelölte ki a büntetőeljárási törvényt fogalmazó albizottság élére.²⁸ Úgy gondolták, hogy az esküdtpárti hangokat ezzel még csírájukban elfojtották.

Deák azonban a kezdeti kudarc ellenére sem adta fel a harcot. Amikor 1843-ban a bizottság elkészült a három törvénytervezettel, Deák a liberálisok nevében különvéleményt fogalmazott meg az esküdszék mellett.²⁹ Ebben nyíltan írt arról, hogy mit tart az esküdtbíráskodás bevezetése melletti egyik legfontosabb érvnek.

Bevallotta, hogy az esküdszék működése liberális szempontból jelentős politikai hozadékokkal járna. Az esküdteket az alkotmányos szabadságjogok támaszaiként jellemezte a kormány által könnyen befolyásolható, hatalmi érdekeket kiszolgáló szakszabóságokkal szemben. Deák szemében az esküdszék „biztosságot nyújtanak a nemzetnek aziránt, hogy a büntető igazság kiszolgáltatása a hatalom önkényének politikai célokra használható eszközévé nem fajulhat”.³⁰ Szavaiból kivehető az előző évek igazságtalan politikai perei miatt érzett keserűség.

A konzervatívok gyakran hangoztatták, hogy az esküdszék bevezetését azért utasítják el, mert távol áll a magyar jogi hagyományoktól. Deák erre úgy reagált, hogy valójában tisztán magyar jogintézmények nem igazán léteznek. Szerinte az adójogtól kezdve egészen a közigazgatás eljárásaiig szinte minden külföldi közvetítéssel és idegen minták átvételével vált a magyar jog részévé. Sőt egészen odáig ment, hogy kijelentette: „kötelessége minden törvényhozónak idegen nemzetek tapasztalásaira is figyelmeztetni, s ha önhazájában oly hiányokat lát, melyeknek pótlására célszerű intézmények léteznek más országokban, átalvanni az idegen intézményt is.”³¹

²⁶ Uo. 40. o.

²⁷ Uo. 27-33. o.

²⁸ Uo. 43. o. Miután Dessewffy nem sokkal később meghalt, a helyére Zsedényi Edét nevezte ki a kormánypárt.

²⁹ Deák Ferenc: Különvélemény az esküdszék mellett. In: Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek. I. kötet.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 379-406. o.

³⁰ Uo. 403. o.

³¹ Uo. 381. o.

Deák mondatai nem véletlenül voltak ilyen sarkosak: nagy hatást akart elérni velük a törvényhozásban. Ez sikerült is neki, hiszen az 1843–44-es országgyűlés alsó táblájának többségét képes volt maga mellé állítani.³² A vármegyei követek kikötötték, hogy csak abban az esetben hajlandóak elfogadni a büntetőeljárás javaslatot, ha szerepel benne az esküdszéki ítélkezés. Szemere Bertalant bízták meg azzal a feladattal, hogy dolgozza át a tervezetet ennek szellemében.

Szemere a francia büntető eljárásjog szakértőjének számított. Az 1830-as évek végén hosszú körutat tett Nyugat-Európában, és Franciaországban alaposan tanulmányozta a perrendtartás sajátosságait. Útinaplójában ezzel kapcsolatban azt írta, hogy nincs még egy olyan állam, ahol „az igazságszolgáltatás oly könnyű, tiszta, szabatos és sikerre számított szerkezettel bírna, mint Franciaországban”.³³ Ezért aztán nem különösebben meglepő, hogy az új büntetőeljárás javaslat kialakítása során elsősorban a francia példát vette alapul. Az 1844-re elkészült törvényszöveg, ami a kérdésfeltevésees esküdszéki rendszerre épített,³⁴ elnyerte az országgyűlési követek jóváhagyását.³⁵

Összességében tehát három rendkívül modern, a legújabb büntetőjogi trendek által befolyásolt törvényjavaslatot fogadott el az alsó tábla, és küldött tovább a főrendi házhoz. Végül azonban a büntetőjogi kodifikáció teljes egészében elbukott. A főrendek ellenállása miatt egyik tervezetből sem lett törvény, és ezzel a magyar büntetőjog átfogó szabályozása lekerült a napirendről – és ezen a téren az 1848-as események sem hoztak döntő változást.

Hiába ment végbe ugyanis 1848-ban a polgári fordulat, az áprilisi törvényhozók prioritásai között nem szerepelt a büntetőtörvények kodifikálása.³⁶ Egyedül a sajtóvétségek kérdését rendezték, a sajtótörvény keretein belül: ezeknek az ügyeknek a tárgyalását esküdszékekre bízták. Deák ezúttal igazságügyi miniszterként kapott fontos szerepet az események alakításában.³⁷ A tárca vezetőjeként az ő feladata volt az esküdszéki eljárás részletszabályainak kidolgozása. Nem sokat késlekedett, és már április végén kiadta a rendeletet, ami rögzítette az esküdszékek megszervezésének módját és a tárgyalások menetét – elsősorban Szemere négy évvel korábbi elképzeléseit követve. Még az év tavaszán megalakultak az első magyar sajtóesküdszékek, de a szabadságharc kitérőre elsöpörte tényleges működésüket. Vagyis a gyakorlatban egyáltalán nem valósult meg a márciusi ifjak követelése: „esküdszéket, képviselőt és egyenlőség alapján”.³⁸

³² Varga: i.m. 158. o.

³³ Szemere Bertalan: *Utazás külföldön. I. kötet.* Geibel Károly, Pest, 1845, 150. o.

³⁴ A büntetőeljárás II. (esküdszéki) javaslata. In: Fayer László: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. I. kötet.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896, 359. § - 361. §

³⁵ Both Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdszéki rendelet. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 1960/1., 12-13. o.

³⁶ Uo. 18-19. o.

³⁷ Mezey Barna: Deák Ferenc és a büntető eljárásjog reformja 1848-ban. In: Molnár András (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyminisztere.* Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998, 174-176. o.

³⁸ Ez a nyolcadik a 12 pontból.

A sajtóesküdszéki rendelet története véget érhetett volna azzal, hogy 1848-ban papíron maradt, de ez nem így történt: a kiegyezés után ugyanis kisebb módosításokkal végrehajtották.³⁹ A dualizmus első időszakában tehát a sajtóperekben esküdtek döntöttek, minden más büntetőügy viszont továbbra is a szakbíróságok hatáskörébe tartozott.

Ami az elmaradt büntetőjogi kodifikációt illeti, 1867 után az országgyűlésnek valós lehetősége nyílt arra, hogy a több évtizede formálódó elképzeléseket végre megvalósítsa, de a politikai vezetők nem hamarkodták el a dolgot. Az első magyar büntető törvénykönyvet – mint ismeretes – csak 1878-ben fogadta el a parlament. Ezt követően fordult a jogalkotók figyelme a büntetőeljárás felé, és az erre vonatkozó joganyag kidolgozásával szintén Csemegi Károlyt bízták meg.⁴⁰

Csemegi alapvetően nem volt elfogult az esküdtbíráskodással szemben, büntetőeljárás tervezetéből mégis kihagyta a jogintézményt. Ennek az volt az oka, hogy véleménye szerint egy olyan soknemzetiségű országban, mint az akkori Magyarország, az esküdszékek gördülékeny funkcionálását akadályozzák a nyelvi nehézségek. Márpedig ha egyes esküdtek részére folyamatosan tolmácsolni kell a tárgyaláson elhangzottakat, az sérti a közvetlenség elvét.

A Csemegi-féle javaslat nyomán az 1880-as években kiújult Magyarországon az esküdtbíráskodás szükségességéről szóló polémia. A vitát végül az zárta le, hogy 1889-ben kinevezték Szilágyi Dezsőt igazságügyi miniszternek, akiről köztudott volt, hogy határozottan esküdtpárti.⁴¹ Szilágyi számára azóta az esküdszék volt az etalon, hogy fiatal korában részt vett egy tanulmányúton Angliában. A szigetországban szerzett tapasztalatok teljesen megváltoztatták a büntetőeljárásról alkotott képét. „Anglia példája tökéletesen meggyőzött engem arról, hogy az esküdszéki rendszernek jó büntető igazságszolgáltatás lehet eredménye” – írta hazatérése után.⁴² Miniszterként is ez az elv befolyásolta a tevékenységét: hivatali ideje alatt új alapokra helyezte a büntetőeljárás kodifikációt azzal, hogy kitűzte, hogy a törvénytervezetnek tartalmaznia kell az esküdtbíráskodás intézményét. Az eljárási szabályok adottak voltak: lényegében átvették őket a sajtóesküdszéki rendeletről.

A javaslat szokatlan gyorsasággal került a parlament elé, és 1896-ban már el is fogadták a képviselők. Ezzel egy évtizedek óta húzódó ügy végére került pont: megszületett Magyarország legelső büntetőeljárás törvénye, bűnvádi perrendtartás néven. Egyúttal eldőlt az is, hogy hazánk felzárkózik azoknak az európai országoknak a sorához, amelyekben az esküdszék meghatározó eleme a büntető-igazságszolgáltatásnak. Ezen a listán a XIX. század végén már egyes keleti szomszédaink, sőt a polgári államnak

³⁹ Ministeri rendelet a sajtóvétségek felett ítélő esküdszékek felállítása iránt. *Budapesti Közlöny*, 1867. május 18., 597-600. o.

⁴⁰ Ablonczy Zsuzsanna: A laikus bíráskodás problémájának bemutatása a magyarországi esküdszéki ítélezés történetén keresztül. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/4., 172. o.

⁴¹ Antal Tamás: A 19. századi brit laikus bíráskodás magyar szemmel. Szilágyi Dezső az angol esküdszékről. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 2015, 345-347. o.

⁴² Idézi: Uo. 353. o.

korántsem nevezhető Oroszország is szerepelt – amint ezt a következő fejezetben bővebben kifejtem.

Vagyis az esküdtbíráskodás sajtóügyeken túlra való kiterjesztése ekkoriban már távolról sem egy merész reform volt, hanem az összeurópai normához való csatlakozás, és a kontinentális igazságszolgáltatási rendszerek egységesedésének egyik újabb állomása. Ezzel a bűnvádi perrendtartás megalkotói teljes mértékben tisztában voltak, és az általános indoklásban hangsúlyozták is. Az ő szavaikkal élve a törvény eleget tesz „a távolságokat már alig ismerő kor ama kívánalmának (...), hogy az egymással mindennapos érintkezésben levő országokban lehetőleg egyenlő legyen az igazságszolgáltatás, mely kívánalom előtt a legfüggetlenebb és leghatalmasabb nemzetek is meghajoltak már”.⁴³

Összegezve azt mondhatjuk, hogy hazánkban a nyugathoz való igazodás vágya nagyobb volt, mint az ezzel szembeni ellenérzések. Éppen ezért sem a reformkor, sem a dualizmus idején nem titkolták az esküdtszék hívei egy pillanatig sem, hogy egy idegen jogintézmény lemásolására törekednek. Ahogy Deák és Szemere, úgy Szilágyi is nyíltan vállalta, hogy az esküdtbíráskodás távol áll a magyar jogi hagyományoktól, de ezt egyikőjük sem tartotta hátránynak. Végül a bűnvádi perrendtartás 1896-ban az európai fősodort követte, igaz, ezzel a kontinensen már valójában sereghajtónak számítottunk.

3. Oroszország

A polgári elvek Oroszországot messziről elkerülték a XIX. században. Ennek ellenére az esküdtbíráskodás mégis meg tudta vetni a lábát a hatalmas országban. Ehhez egy olyan nagy formátumú uralkodó kellett, mint II. Sándor. A cár 1855-ben, a krími háború idején foglalta el az orosz trónt, és már uralkodásának második évében egy súlyos válsággal kellett szembenéznie. Országát elvesztette a háborút, ráadásul úgy, hogy az orosz katonák saját területen harcoltak. A csúfos vereség meggyőzte II. Sándort arról, hogy égetően nagy szükség van bizonyos reformok bevezetésére.⁴⁴

A cár alapvetően nyitott volt a nyugati liberális eszmékre, és ezek mentén akarta megújítani az orosz bíráskodást is. A korabeli igazságszolgáltatással nem csak az volt a probléma, hogy inkvizitórius elvek alapján működött – gyakorlatilag minden szempontból középkori állapotok uralkodtak.⁴⁵ A központi bírósági szervezetrendszer egyes fejlettebb területeket leszámítva nem is létezett, az ország jelentős részében kizárólag a népi jogszokások és a földesúri ítélkezési gyakorlat érvényesült. Miután a cár 1861-ben elrendelte a jobbágyfelszabadítást, a bírósági reform sem várthatott tovább

⁴³ A bűnvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslat indoklásának kezdete. In: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXVII. kötet.* Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1895, 62. o.

⁴⁴ Kucherov, Samuel: The Jury as Part of the Russian Judicial Reform of 1864. *The American Slavic and East European Review*, 1950/2., 77. o.

⁴⁵ Kucherov, Samuel: *Courts, Lawyers, and Trials Under the Last Three Tsars.* Frederick A. Praeger, New York, 1953, 1-9. o.

magára.⁴⁶ A liberális felfogású Szergej Zarudnij lett a motorja a bíróságszervezeti, valamint a polgári és a büntető eljárásjogi törvény elkészítésének.

Zarudnij és kollégái túlnyomórészt a nyugati példákból merítettek. Törvényjavaslatuk a vegyes rendszerre és a francia típusú esküdtbíráskodásra épültek.⁴⁷ Ugyanakkor Zarudnijék nyilvánosan nem hangoztattak liberális elveket, sőt épp az ellenkezőjét tették. A cárhoz hű, de nála konzervatívabb elitet arról próbálták meggyőzni, hogy egy egyedi, orosz jogintézmény megalkotására törekedtek, amikor az esküdtszékéről szóló szabályokat kidolgozták.

A témában Nyikolaj Buckovszkij, Zarudnij egyik közeli munkatársa szólalt fel az államtanács előtt.⁴⁸ A kodifikátor nem győzte hangsúlyozni, hogy bár hatással voltak rájuk a nyugati minták, az esküdtbíráskodás bevezetésével korántsem a külföldi gyakorlat másolása a céljuk. „A mi utunk nem az utánzás, hanem a jogtudomány által kidolgozott általános elvek alkalmazása” – fogalmazott.⁴⁹ Ráadásul Buckovszkij azt állította, hogy az orosz hagyományok nem is állnak olyan távol az esküdtbíráskodástól. Kiemelte, hogy Rettegett Iván korában részt vettek az igazságszolgáltatásban olyanok, akiket a nép maga közül választott. Ezeknek a laikusoknak a felemlegetésével – akik egyébként teljesen más jellegű tevékenységet végeztek, mint a modern esküdtek – Buckovszkij azt a benyomást keltette, mintha valójában egy régi orosz szokás felélesztése lenne napirenden.

Eközben Zarudnij azt igyekezett bebizonyítani, hogy az esküdtbíráskodás bevezetése nem jelenti egyben a nyugati politikai eszmék importálását is.⁵⁰ Úgy fogalmazott, hogy az orosz esküdtszék abban fog leginkább különbözni a többi európai laikus fórumtól, hogy „a mi esküdtszékünknek nem lehet és nem szabad politikai karakterrel rendelkeznie”.⁵¹ Zarudnij szerint az angolok és a franciák egyébként is tévednek, amikor azt gondolják, hogy az esküdtek a politikai szabadságjogok oltalmazói. A laikusok ítélkezése nem jár együtt szükségszerűen a központi hatalom ellenőrzésével, ugyanis az esküdtszék pusztán egy eljárásjogi intézmény, amit minden nemzet maga tölt meg tartalommal.

Nagyobb ellentmondás nem is lehetett volna a törvények tartalma, valamint Buckovszkij és Zarudnij szavai között, az érvelés mégis sikerrel járt. Az államtanács tagjai úgy szavazták meg a cári Oroszország legliberálisabb törvénycsomagját, hogy az erről szóló vitán végig azt hallották, hogy semmi köze nincs a liberalizmushoz. A cár 1864-ben hatályba léptette a bíráskodási reformot. Nem kellett azonban túl sok időnek eltelnie, hogy kiderüljön: Zarudnij politikai karakterről szóló állításai nem egészen felelnek meg a valóságnak. Az 1878-as Zaszulics-ügyben nyilvánvalóvá vált, hogy az esküdtszék bizonyos szempontból igenis politikai intézmény, ami szembe tud helyezkedni a központi akarral.

⁴⁶ Uo. 21-25. o.

⁴⁷ Kucherov 1950: i.m. 78. o. 82-84. o.

⁴⁸ Atwell, Jr., John W.: *The Russian Jury. The Slavonic and East European Review*, 1975/1., 48. o.

⁴⁹ Saját fordítás.

⁵⁰ Atwell: i.m. 47. o.

⁵¹ Saját fordítás.

Vera Zaszulics egy fiatal forradalmár volt, aki elhatározta, hogy megöli Fjodor Trepovot, Szentpétervár kormányzóját.⁵² Rálőtt Trepovra, de a kormányzó nem halt meg, csak súlyosan megsebesült. Zaszulicsot perbe fogták, és esküdtszék elé állították. A tárgyaláson bevallotta, hogy elkövette a bűncselekményt, amivel vádolják, az esküdtek viszont ennek ellenére felmentették. Zaszulics külföldre menekült, és csak az 1905-ös forradalom idején tért vissza Oroszországba.

Ez az ítélet megpecsételhette volna az orosz esküdtszék sorsát, azonban mégsem így történt. A kormány tett bizonyos óvintézkedéseket annak érdekében, hogy a Zaszulics-ügyhöz hasonló esetek ne fordulhassanak újra elő.⁵³ Az egyértelműen politikai indíttatású bűncselekmények tárgyalását kivonták az esküdtek hatásköréből, és a szakbíróságokhoz utalták. Ennél tovább azonban nem gyengítették az intézményt. Az orosz esküdtszék minden más téren zavartalanul folytathatta tovább működését.

A Zaszulics-ügy ugyanakkor némileg rontott az esküdtbíráskodás megítélésén. Érdekes módon a támadó hangok nagyrészt a szépirodalom felől érkeztek. Dosztojevszkij meglehetősen negatív színben tüntette fel az esküdteket A Karamazov testvérekben, amit a Zaszulics-ügy tárgyalása idején írt. A regényben szereplő laikus bírók tudatlanok, nem érzik az őket terhelő felelősséget, és helytelen ítéletet hoznak.⁵⁴ A későbbiekben Tolsztoj még lesújtóbb képet festett az esküdtszék működéséről Feltámadás című művében. Tolsztoj esküdtjei teljesen inkompetensek, és véletlenül elítélik azt a vádlottat, akiről tudják, hogy ártatlan.

II. Sándor élete vége felé elkezdett eltávolodni a liberális eszméktől, halála után pedig egyértelműen konzervatív fordulat állt be az orosz politikában. Az utolsó két cár elutasított szinte mindent, ami nyugati és polgári. Az esküdtszék működését azonban még ezek a változások sem tudták kikezdeni. Sőt az orosz esküdtbíráskodás sikereit ebben az időszakban is rendszeresen méltatták fontos kormányzati szereplők.

Köztük Ivan Scseglovitov, a birodalmi korszak egyik utolsó igazságügyi minisztere, aki a cári érdekeket minden tekintetben kiszolgálta, és akit egyáltalán nem lehetett liberális elhajlással vádolni.⁵⁵ Scseglovitov mégis az esküdtbíráskodás elkötelezett híve volt. Miniszteri kinevezése előtt azt vallotta, hogy az esküdtek hatáskörét bővíteni kéne, nem pedig szűkíteni. Később a kormány tagjaként pedig úgy fogalmazott, hogy az esküdtszék intézményét meg kell védeni minden olyan változtatástól, ami a lényegét érintené.

Scseglovitov azt is hozzátette, hogy az esküdtbíráskodás nemcsak az értelmiség körében divatos, hanem „megérintette az orosz népet, és elnyerte szimpátiáját”.⁵⁶ Ebben kétségkívül igaza volt: az esküdtszékkel kapcsolatban meglehetősen széles körű

⁵² Kucherov 1953: i.m. 214-215. o.

⁵³ Atwell: i.m. 54. o.

⁵⁴ McReynolds, Louise: *Murder Most Russian. True Crime and Punishment in Late Imperial Russia.* Cornell University Press, Ithaca és London, 2013, 4. fejezet, 4. alfejezet.

⁵⁵ Uo. 3. fejezet, 7. alfejezet.

⁵⁶ Saját fordítás. Idézi: Atwell: i.m. 60. o.

társadalmi konszenzus alakult ki.⁵⁷ Végeredményben az oroszok képesek voltak sikerre vinni az esküdtbíráskodást még egy autokratikus, abszolutisztikus államban is.

Nem sokkal azután, hogy Oroszországban 1864-ben kezdetét vette az esküdtszékek működése, több új, orosz irányultságú államalakulat jött létre Kelet-Európában. Az Oszmán Birodalomból kivált Románia, Szerbia és Bulgária elsősorban az orosz mintát követte a jogalkotás területén. Mindhárom ország bevezette az esküdtbíráskodást a XIX. század második felében.⁵⁸

Összefoglalva: az oroszok lényegében a franciáktól vették át az esküdtszéket, bár ezt aényt mindig is tagadták. Ugyan minden adott volt ahhoz, hogy az esküdtbíráskodás elbukjon Oroszországban – az abszolutista államberendezkedés, a hírhedt jogeset, az erősen konzervatív világnézetű cárok –, a jogintézmény mégis évtizedeken át sikeres tudott maradni, sőt szinte egész Kelet-Európában is elterjedt.

III. Az esküdtszék első kritikái a XIX. századi Németországban

Az esküdtbíráskodás rövid idő alatt sokat veszített népszerűségéből Németországban azután, hogy 1848-ban a legtöbb tartományban bevezették. Ez legfőképpen a német-francia viszony megromlásával volt magyarázható.⁵⁹ A franciákkal folytatott háborút követően a német közvélemény meglehetősen nagy ellenérzést tanúsított mindennel szemben, ami Franciaországból származott. Az esküdtszék elutasíttósága korábban nem látott méreteket öltött.

Önmagában a laikus bíráskodás létjogosultságát viszont kevesen vitatták, az esküdtszék helyett pedig az ülnökbíráskodás kínálkozott reális alternatívaként. Az ülnökmozgalom a XIX. század elejétől kezdve jelen volt Németországban.⁶⁰ Támogatói azt akarták, hogy a német bíróságokon a laikus elemek a szakbíróval együtt tanácskozzanak és hozzanak ítéletet. Az ülnökpártiak az 1850-es években képesek voltak részleges sikereket elérni. Néhány tartományban bevezették az ülnökrendszert, azonban az esküdtszéket sem törölték el. Egyes bűncselekményeket esküdtek, míg másokat ülnökök tárgyaltak.

A mozgalom – amelynek egyik legfőbb ideológusa a szász tartományi főügyész, Friedrich Oskar von Schwarze volt – azzal indokolta az ülnökbíráskodás fölényét az esküdtbíráskodás felett, hogy előbbi igazi német jogintézmény, komoly történelmi hagyományokkal. Ez csak részben volt igaz. A korai középkortól kezdve egészen az 1600-as évekig valóban részt vettek úgynevezett ülnökök a német igazságszolgáltatásban.⁶¹ Tevékenységük azonban csak nyomokban emlékeztetett arra,

⁵⁷ Uo. 61. o.

⁵⁸ Gorphe 1936/1.: i.m. 19-20. o.

⁵⁹ Kucherov 1953: i.m. 74. o.

⁶⁰ Vogler, Richard: *A World View of Criminal Justice*. Routledge – Taylor & Francis Group, London és New York, 2016, 12. fejezet, 2. alfejezet.

⁶¹ Mannheim, Hermann: Trial by Jury in Modern Continental Criminal Law II. *The Law Quarterly Review*, 1937/3., 406-407. o.

amit a modern ülnökbírászkodás hívei ugyanezen a néven be akartak vezetni.⁶² Ettől függetlenül az ülnökrendszer közkedvelté vált a gyakorló jogászok és a politikusok körében egyaránt.

Az 1870-es években Bismarck kormánya amellelt kötelezte el magát, hogy teljes egészében megszünteti az esküdtbírászkodást. Éppen az újonnan egyesült Német Császárság eljárásjogának egységesítése volt napirenden. A kormány a parlament elé terjesztett egy bíróságszervezeti, egy polgári és egy büntető eljárásjogi törvénytervezetet. A javaslatok értelmében az esküdtek helyett ülnökök ítéleztek volna a büntetőügyekben.

Hiába volt az ülnökbírászkodás megítélése rendkívül pozitív, az esküdtbírászkodásé pedig szokatlanul negatív, a kormánynak nem sikerült elfogadtatnia javaslatait a parlamenttel. A törvényhozók között többségbe kerültek azok, akik az esküdtszék megtartását támogatták, így végül egy kompromisszumos megoldás született. Az 1877-ben elfogadott törvénycsomag értelmében a bűncselekményeket súlyosságuktól függően más-más bírói fórumok tárgyalták első fokon.⁶³ A legenyhébb bűncselekmények körében ülnökbíróságok ítéleztek. Az eggyel súlyosabb kategóriát öt szakbíró hatáskörébe utalták, a legkomolyabb esetekben pedig esküdtek döntöttek. A kormány ettől függetlenül nem engedett abból, hogy eredeti elképzeléseit egyszer meg fogja valósítani, és az ekkor bevezetett intézkedéseket csupán átmenetinek szánta.

Az új eljárásjogi szabályozás az esküdtszék jogtudomány felől érkező kritikáit sem csillapította igazán. Nem sokkal a törvénycsomag hatályba lépése után Rudolf von Jhering fejtette ki negatív véleményét az esküdtbírászkodásról.⁶⁴ Jhering a német Pozitivisták Iskola megalapítója volt, jellegzetesen pozitivisták szemléletmódja pedig az alábbi gondolatmenetében is megmutatkozik.

Szerinte ugyanis nem a szakbírók önkénye jelenti az igazi veszélyt egy büntetőügy tárgyalásán, hanem az esküdteké. Jhering értelmezésében az esküdtszék soha nem a vádlott felett ítélezik, hanem a törvények felett. Ha egy rendelkezés nem nyeri el az esküdtek tetszését, akkor egyszerűen figyelmen kívül hagyják, és nem alkalmazzák. Jhering úgy gondolta, hogy ez teljes mértékben aláássa a jogbiztonságot, és meggyőződése volt, hogy egy hivatásos bíró soha nem tenne ilyet. A szakbírókat a jó katonákhoz hasonlította, akik mindig engedelmeskednek a parancsoknak. Jól tudják, hogy nem állnak a törvények felett, és akkor is a jogszabályoknak megfelelően ítéleznek, ha azok a személyes véleményükkel ellentétesek.

Jhering nem utasította el mindenestül az esküdtszéket. Elismerte, hogy a jogintézmény jó szolgálatot tett a német társadalomnak, mert bevezetésével megszűnt az abszolutizmus kiszámíthatatlan eljárásjoga és végbement a bizonyítási rendszer reformja. Ugyanakkor

⁶² Mannheim szerint (l. a fenn idézett cikkét) a régi német ülnökök jobban hasonlítottak a modern esküdtekre, mint a modern ülnökökre.

⁶³ Gerichtsverfassungsgesetz vom 27. Januar 1877. 27. §, 73. §, 80. §
<https://de.wikisource.org/wiki/Gerichtsverfassungsgesetz> (Letöltve: 2021. 06. 22.)

⁶⁴ Jhering, Rudolf von: *Der Zweck im Recht. I. kötet.* Druck und Verlag von Breitkopf & Härtel, Lipcse, 1877, 401-413. o.

úgy fogalmazott, hogy az esküdszék beteljesítette feladatát, és most már mennie kell. Jhering hangsúlyozta, hogy a laikus bírászkodás nincs ellenére, és az ülnökrendszer kiterjesztését támogatná, amennyiben az ülnökök szolgálati ideje kellően hosszú lenne. Ezalatt ugyanis a laikus bírók megszereznék a szükséges tapasztalatokat, és megtanulnák alávetni magukat a törvény betűjének.

Max Weber szintén ambivalens érzéseket táplált az esküdszék iránt.⁶⁵ Jheringhez hasonlóan úgy vélte, hogy az esküdtek a korabeli szabályozási keretek között gyakran önkényes döntéseket hoznak. A legnagyobb problémát abban látta, hogy nem várják el tőlük, hogy indokolják meg ítéleteiket. Emiatt Weber az esküdszéket egy teljességgel irracionális jogintézménynek tartotta, és az orákulumokhoz hasonlította. Ezzel együtt nem fogalmazott meg olyan programot, mint Jhering. Sem az esküdtbírászkodás átalakítása, sem az ülnökrendszer kizárólagossá tétele mellett nem foglalt állást.

Látható, hogy Németországban már a XIX. század második felében megjelentek az első kritikus hangok az esküdszékkel kapcsolatban, többek között Schwarze, Jhering és Weber is kifejtette ellenvetéseit. Ennek ellenére joggal mondhatjuk, hogy a XIX. század az esküdtbírászkodás évszázada volt Európában. Az I. világháború után viszont egyre több helyről érték támadások a jogintézményt, és arra sem kellett sokat várni, hogy bizonyos helyeken a megszüntetésére is sor kerüljön.

IV. Az esküdszék visszaszorulása

A világháborúk korában egész Európában megrendült az esküdtbírászkodásba vetett bizalom. Ennek előzményei már a XIX. században is láthatóak voltak. Ugyanakkor ahhoz, hogy ez az újfajta gondolkodásmód a jogintézmény tényleges megszüntetéséhez vezessen, a legtöbb helyen szükség volt bizonyos politikai változásokra is.

Oroszországban ez 1917-ben következett be. A bolsevikok első intézkedései közé tartozott az igazságszolgáltatási rendszer teljeskörű átalakítása, és ennek keretében az esküdtek helyébe az úgynevezett népi ülnökök léptek.⁶⁶ A diktatúra nem engedhette meg, hogy az országban a központi hatalomtól teljesen független laikusok ítélkezzenek, akikről előzetesen soha nem lehetett tudni, hogy milyen döntéseket fognak hozni.⁶⁷ A népi ülnökök közé már a kiválasztás során is csak olyanok kerülhettek, akiket a Párt megbízhatónak tartott. Azáltal pedig, hogy a bírók és az ülnökök együtt tanácskoztak, biztosítható volt, hogy az ítéletek tartalmára mindig legyen befolyása az államhatalomnak.

A változtatást ideológiailag sem volt nehéz megindokolni, Marx ugyanis rendkívül rossz véleménnyel volt az esküdtekről. A kommunista filozófus azt írta, hogy az esküdszék „a privilegizált osztályok bírósága, amit azzal a céllal alkottak meg, hogy a joghézagokat a

⁶⁵ Sahni, Isher-Paul: Max Weber's Sociology of Law. Judge as Mediator. *Journal of Classical Sociology*, 2009/2., 218-219. o.

⁶⁶ Kucherov, Samuel: *The Organs of Soviet Administration of Justice. Their History and Operation*. E. J. Brill, Leiden, 1970, 336. o.

⁶⁷ Uo. 372. o.

burzsoá lelkiismerettel töltse ki”.⁶⁸ A burzsoá lelkiismeret pedig semmi jót nem jelentett Marx szemében. Erre alapozva a szovjet propaganda azt hangoztatta, hogy az esküdtszék a korábbi elnyomó rendszer terméke, amit mindenestül el kell törölni.

Eközben azonban ugyanahhoz a taktikához folyamodtak, mint néhány évtizeddel korábban a liberális szellemű orosz törvényszövegezők. Az új laikus bíraskodási forma megalkotásánál sokat merítettek a német ülnökrendszer szabályaiból, de ezt semmi esetre sem vallották volna be. Visinszkij, a hírhedt szovjet főügyész felháborodottan szerzett róla tudomást, hogy egyesek hasonlóságokat vélnek felfedezni a két rendszer között. „Egy szovjet bíróság és egy burzsoá bíróság összehasonlítása, még ha ez utóbbi ülnökbíróság is, elvi szinten helytelen és teljességgel elfogadhatatlan. Nem lehet elválasztani egy bíróság formáját annak tartalmától” – fogalmazott az 1930-as években.⁶⁹

Mindössze két évvel azután, hogy Oroszországban befejezték működésüket az esküdtszékek, hazánkban is ugyanez lett a sorsuk, igaz, teljesen más körülmények között. Huszár Károly kormánya 1919-ben rendeleti úton vetett véget az esküdtbíráskodásnak, és az összes büntetőügy tárgyalását a szakbíróságokra bízta.⁷⁰ Az intézkedést eredetileg csak addig tervezték fenntartani, amíg a világháború idejére szóló rendkívüli állapot fennáll. A rendelet viszont a két világháború közötti időszakban végig hatályban maradt, miközben törvényileg nem rendezték a kérdést. Magyarországon úgy szűnt meg az esküdtbíráskodás, hogy a büntető perrendtartás szövegéből nem kerültek ki az erre vonatkozó rendelkezések.⁷¹

Ez a hosszú távra kiterjesztett átmeneti állapot – ami egyébként igencsak jellemző volt a két világháború közötti Magyarországra – teljes mértékben megosztotta a jogásztársadalmat. Voltak, akik úgy vélték, hogy semmi nem indokolja a rendkívüli helyzet fenntartását, és vissza kéne térni a törvényben foglaltakhoz. A XII. Országos Jogászgűlés 1928-ban hosszú vita után amellet foglalt állást, hogy kívánatos lenne az esküdtbíráskodás újbóli bevezetése.⁷² Mások viszont üdvözölték az esküdtek kiiktatását az igazságszolgáltatásból. Moór Gyula, a jogelmélet elismert professzora úgy fogalmazott, hogy „a mai ideiglenes jogállapot az esküdtbíráskodás törvényi megszüntetése által véglegesítendő”.⁷³

Közben Németországban is sikert arattak az esküdtszék ellenzői. Láttuk, hogy a német konzervatívoknak az eljárásjogi kodifikáció idején nem sikerült megszüntetniük az esküdtbíráskodást, de ennek ellenére a céljuk továbbra is ez maradt. Az I. világháborút követően elérkezettnek látták az időt arra, hogy megint megpróbálkozzanak tervük

⁶⁸ Saját fordítás. Idézi: Kucherov 1950: i.m. 85. o.

⁶⁹ Saját fordítás. Idézi: Kucherov 1970: i.m. 369. o.

⁷⁰ 6898/1919. M.E. számú rendelet az esküdtbíráóságok működésének ideiglenes felfüggesztése tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 1919. december 30., 2. o.

⁷¹ Gorphe 1936/2.: i.m. 161. o.

⁷² Keszhelyi Nándor: Az esküdtzék múltja és jövője. A Jogászgűlés határozatának margójára. *Jogtudományi Közlöny*, 1928/11., 102-103. o.

⁷³ Moór Gyula: Az esküdtbíráskodás kérdéséről. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 344. o.

megvalósításával.⁷⁴ A konzervatív irányultságú kormány 1923-ban beterjesztett a parlament elé egy olyan törvénytervezetet, amelynek értelmében az esküdtbíráskodás intézménye – az ülnökrendszer hatásköreinek kiterjesztése mellett – kikerült volna a német eljárásjogból.

A Reichstagban viszont nem sikerült a kellő többséget maguk mögé állítaniuk. Ennek az volt az oka, hogy a parlament rendkívül megosztott volt: közel azonos számú konzervatív és szociáldemokrata képviselő ült a törvényhozásban. A háború utáni időkben a baloldali pártok korábban soha nem látott mértékben megerősödtek, és inentől kezdve a véleményük mérvadónak számított. Az esküdtszék kérdésében pedig határozott álláspontot képviseltek: kiálltak azért, hogy az esküdti szolgálat lehetőségét ne vegyék el az állampolgároktól. Helyette azt követelték, hogy az esküdtek között a társadalom minden rétege helyet foglalhasson, ezáltal az egyszerűbb emberek is részt vehessenek a bíráskodásban. Mikor a kormány látta, hogy a reform kudarcra van ítélve, visszavonta a törvényjavaslatot.

Nem sokkal később azonban a végrehajtó hatalomnak lehetősége nyílt rá, hogy a parlamentet megkerülve érvényesítse akaratát. A Reichstag 1923 végén a gazdasági válságra és a hatalmas inflációra való tekintettel elfogadott egy felhatalmazási törvényt, ami megengedte a kormánynak, hogy a pénzügyi helyzet javítása érdekében a szokásosnál tágabb hatáskörben adjon ki rendeleteket.⁷⁵ Az igazságügyi miniszter, Erich Emminger ezt a jogosítványt többek között arra használta fel, hogy megszüntesse az esküdtbíráskodást.⁷⁶ Miközben arra hivatkozott, hogy az igazságszolgáltatási rendszert kizárólag megtakarítási célból alakítja át, 1924 januárjában rendeleti formában hatályba léptette a fél évvel korábban elbukott törvényjavaslatot. A rendeletet gyakran Emminger-reform néven is emlegetik.

A jogszabály megtartotta a bűncselekmények trichotómiáját, viszont teljesen átszervezte, hogy melyik ügyben milyen összetételű bírói fórum köteles eljárni.⁷⁷ A legkevésbé súlyos büntettek elkövetői felett inentől kezdve jogvégzett egyesbírók ítéleztek, az eggyel szigorúbban büntetendő esetek pedig két ülnök és egy szakbíró hatáskörébe kerültek. A legsúlyosabb bűncselekmények körében ettől fogva hat laikust és három szakbírókat illetett meg a döntés joga. Az esküdtszék ezzel végleg kikerült az igazságszolgáltatási rendszerből.

Nagyon hasonló változtatásokat vezettek be a franciák is 1941-ben.⁷⁸ Az esküdtszék szerepét egy olyan testület vette át, amelynek munkájában szintén hat laikus, valamint három bíró vett részt. Nem mellékes körülmény, hogy ezt a módosítást a Vichy-kormány eszközölte. A kollaboráns vezetés számára nyilvánvalóan fontos szempont volt, hogy

⁷⁴ Kläre, Helmut: Die Abschaffung der echten Schwurgerichte in der Weimarer Republik. *Jogelméleti Szemle*, 2000/2., 1. fejezet.

⁷⁵ Uo. 2. fejezet, 2. alfejezet.

⁷⁶ Uo. 2. fejezet, 4. alfejezet.

⁷⁷ Verordnung über Gerichtsverfassung und Strafrechtspflege vom 4. Januar 1924. In: *Quellen zur Reform des Straf- und Strafprozessrechts. Weimarer Republik (1918-1932). IV. kötet.* Walter de Gruyter, Berlin és New York, 1999, 6. § - 12. §

⁷⁸ Donovan: i.m. 167-168. o.

ellehetetlenítse azokat az intézményeket, amelyek hatalmát korlátozhatták volna, továbbá az adminisztráció németbarát irányultsága is szerepet játszhatott a döntésben. Ugyanakkor a lépés háttere nem magyarázható pusztán ennyivel.

Franciaországban ugyanis hosszú út vezetett odáig, hogy sor kerüljön az esküdszék megszüntetésére, és ez a folyamat nagyjából ugyanakkor kezdődött, mint Németországban. Egyes XIX. század végi francia jogászok gyakorlati szempontok mentén kezdték el támadni az esküdszéket: úgy gondolták, hogy a laikusok túl engedékenyek, és ezért túl sok felmentő ítélet születik.⁷⁹ Emellett megerősödött egy elméleti megközelítés is, miután Franciaországban szintén megjelentek a jogpozitivizmus követői.⁸⁰ Ezek a jogtudósok azon a véleményen voltak, hogy a büntetőjogot tudományos alapokra kell helyezni, és össze kell kötni a kriminológiával. Ebből már egyenesen következett, hogy a büntető ítélkezést csak annak szabad végeznie, aki ezeken a területeken jártas. A két világháború között egyértelműen az volt az uralkodó nézet, hogy az esküdszéknek mennie kell.

A helyzet odáig fajult, hogy a kormány 1938-ban kidolgozott egy törvénymódosítást arról, hogy az esküdtek helyét vegyék át a kilenctagú vegyes tanácsok, de a II. világháború kitörése miatt ez soha nem került a parlament elé.⁸¹ A Vichy-korszakban valójában ezt a néhány évvel korábbi javaslatot emelték törvényerőre. A reform tehát egybeesett a francia jogászság elvárásaival, és a legitimitása sem volt megkérdőjelezhető. Éppen ezért azóta egyszer sem merült fel komolyabban a régi rendszer visszaállítása, és napjainkban is – néhány apróbb módosítástól eltekintve – az 1941-es modell érvényesül.

Ezen a négy országon kívül ebben a korszakban szűnt meg továbbá az esküdtbíráskodás Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban, Jugoszláviában, Bulgáriában és a balti államokban.⁸² A II. világháború végeztével tovább folytatódott az esküdszék visszaszorulása. A keleti blokk országaiban a jog szovjetizálásának keretében mindenhol bevezették a népi ülnökök rendszerét, ezzel azokon a helyeken is eltörölve az esküdtbíráskodást, ahol erre korábban még nem került sor.

Mindent egybevéve az esküdtek szerepét a két világháború között Európa számos országában az ülnökök vették át. Az ülnökrendszer számtalan különböző igényt tudott kielégíteni: megfelelt a diktátoroknak és a joguralom híveinek egyaránt. E miatt az univerzalitás miatt a XX. század közepére képes volt felváltani az esküdtbíráskodást Európa államainak nagy részében.

V. Zárszó

Ahogy a tanulmány elején is említettem, jelenleg nyolc olyan európai országot tartunk számon, ahol az esküdtbíráskodás ma is létező valóság. Ez a szám a közelmúltban – az elmúlt harminc évben – két hullámban ment keresztül jelentősebb változáson.

⁷⁹ Uo. 141-146. o.

⁸⁰ Uo. 151-153. o.

⁸¹ Uo. 166-167. o.

⁸² Gorphe 1936/1.: i.m. 20-22. o.

Az első hullám az 1990-es évekre tehető, amikor rövid ideig reneszánszát élte az esküdtszék. Ekkor olyasvalamire került sor, amire Európában azelőtt közel száz évig nem volt példa: előbb Oroszországban, majd Spanyolországban úgy reformálták meg az igazságszolgáltatási rendszert, hogy a korábban eltörölt esküdtbíráskodást ismételten bevezették.⁸³

A két ország hasonló történelmi helyzetben volt. Mindkét helyen egy hosszú diktatúra után igyekeztek fel-, illetve helyreállítani a demokratikus viszonyokat, és ennek keretében sok esetben visszatértek az egypárti rezsimek előtt használatban lévő jogi konstrukciókhoz. Oroszországban a kommunizmus bukása után rögtön végrehajtották a bíráskodási reformot, és már 1993-ban megszavazták az esküdtszékek megszervezéséről szóló törvényt. Spanyolországban hosszabb ideig tartott a döntés meghozatala, és csak húsz évvel Franco halála után, 1995-ben került sor az esküdtbíráskodási törvény elfogadására.

A második hullám a 2000-es évek közepén kezdődött, ekkor azonban nem nőtt, hanem csökkent az esküdtbíráskodást alkalmazó országok száma. Dániában 2007-ben, Svájcban 2011-ben,⁸⁴ Norvégiában pedig 2018-ban⁸⁵ fejezte be végleg működését az esküdtszék. Ugyanakkor a laikus bíráskodás valamilyen formában mindegyik országban megmaradt.

A közelmúlt fejleményei is jól mutatják, hogy az esküdtbíráskodás transzplantálásának mérlegét nem lehet egyértelműen megvonni. Attekintve az esküdtszék európai történetét azt látjuk, hogy a legtöbb transzplantáló államban viszonylag hamar, egyes esetekben az átültetés pillanatától kezdve jelentkeztek problémák. Az esküdtbíráskodás Európában már a XIX. században válságba került, sokan kritizálták, és az országok többségében végül meg is szüntették. Ez a folyamat még napjainkban is zajlik.

Nem tekinthetünk el azonban attól sem, hogy bizonyos országok jogrendszerei sikeresen tudták integrálni a jogintézményt, néhány helyen a transzplantálás óta megszakítás nélkül működik az esküdtszék. Az 1990-es évek eseményei pedig azt bizonyították, hogy még mindig van vonzereje Európában ennek a bíráskodási formának.

⁸³ Helm, Rebecca K. – Hans, Valerie P.: Procedural Roles. Professional Judges, Lay Judges and Lay Jurors. In: Brown, Daryll K. – Turner, Jenina I. – Weisser, Bettina (szerk.): *The Oxford Handbook of Criminal Process*. Oxford University Press, Oxford, 2019, 222-224. o.

⁸⁴ Jackson, John D. – Kovalev, Nikolai P.: Lay Adjudication in Europe. The Rise and Fall of the Traditional Jury. *Oñati Socio-Legal Series*, 2016/2., 374-376. o.

⁸⁵ Offit, Anna: Dismissing the Jury. Mixed Courts and Lay Participation in Norway. In: Ivković, Sanja Kutnjak – Diamond, Sari Seidman – Hans, Valerie P. – Marder, Nancy S. (szerk.): *Juries, Lay Judges, and Mixed Courts. A Global Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, 2021, 200. o.